

поєднати релігійно-ідеологічну спадщину Русі, претензії на спадкоємність від другого Риму та політико-інституційну практику Золотої Орди. На Москві готувалася доктрина “Москва – третій Рим”. На Півдні та Заході колишньої Київської Русі, де панували королі польські та великі князі литовські, для повноцінного осмислення свого власного минулого, тобто для усвідомлення масштабності й значущості Русі – стародавнього проєкту вірцевого християнського політикуму – ще не настав час. Таке осмислення відбуватиметься приблизно між 1569–1648 рр. та пізніше в роки Української національно-визвольної війни призведе до справжньої геополітичної революції в Центрально-Східній Європі.

СИСТЕМА ПОДАТКІВ ТА ЗБОРІВ НІМЕЦЬКИХ МІСТ ПЕРІОДУ ВИСОКОГО СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ

Стародубець Галина Миколаївна

Житомирський державний університет ім. І. Франка (м. Житомир)

XI–XII століття стало для Західної Європи періодом відродження та зародження нових міст, що, у свою чергу, супроводжувалося комунальними революціями, метою яких було бажання міщан вирватися з-під влади феодалів, короля чи церкви. Боротьба велася різними методами та засобами і почати вирізнялася своєю запеклістю та тривалістю. Однак власники міст та городяни часто знаходили спільне рішення шляхом укладення так званої “хартії вольностей”, в якій чітко обумовлювалися права і обов’язки обох сторін. Як слушно заявляє Поло де Больє Марі-Анн, “селяни були готові заплатити будь-яку ціну за хартії вольностей, й іноді вони по вуха впадали в борги, щоб купити їх. Світські і церковні феодали виявили для себе ще одне джерело грошових надходжень, необхідних в нових економічних умовах ринку, що розвивається”.

Мета нашого дослідження полягає у тому, щоб прослідкувати, яким чином зміна правового статусу німецьких міст відобразилася на системі податків та зборів, які сплачувалися городянами.

У міру розвитку комунального руху городяни або звільнялися з-під влади феодала, або хоча б домагалися від нього торгових привілеїв і відміни важких податків, як от: виконання традиційних сеньйоріальних повинностей – відробіткової та натуральної ренти і різних феодалських платежів. Так, на початку XII ст. Генріх V звільнив усіх мешканців міста Шпейере і тих, “хто згодом захоче жити в ньому, звідки б вони не прийшли і якого б стану не були, від побору найгіршого і непосильного, а саме від тієї його частини, яка в просторіччі називається *budeil*, через яку все місто знаходиться під загрозою крайньої бідності”.

Обов’язки міст-комун відносно власника міста обмежувалися звичай лише щорічною сплатою певної, порівняно невисокої грошової

ренти і обов'язком виставляти в разі необхідності невеликий військовий загін на допомогу сеньйору. Для прикладу, міське право Аугсбурга 1156 р. регламентувало суму податку для єпископа: “Від суми торгового мита йому належать 6 талантів ... Від дворів єпископу давати 4 таланти до свята св. Михеля”. Крім того, “всякий раз, коли єпископ за наказом імператора, або за потребами своєї церкви вирушає в папську курію, городяни повинні надати йому для військових потреб 10 талантів”.

Варто зазначити, що власники міст так само були зацікавлені в його торгівельній активізації. Так, архієпископ Кельнської церкви Арнольд у протистоянні міщан м. Медебах (Medebeca) з місцевими феодалами зайняв сторону мешканців міста. Він виступив проти “нових поборів з м'ясного ринку (in macello), з купецьких рядів (in tecis mercatorum), від чого ринок занепав і майже весь покинув це місце (loco)”. В результаті городяни отримали захисника своїх інтересів, зацікавленого у тому, щоб “на ринку дотримувався мир”.

У нійпривілейванішому становищі виявилися так звані “імперські міста”. Фактично вони отримували свободу, перебуваючи у статусі формальної залежності від імператора. Ці міста мали право чеканити власну монету, оголошувати війну, укладати мир тощо. Так, міщани імперського міста Шпайер отримали від короля звільнення “від всякого торгового мита, яке до сих пір мало стягуватися в місті; ... або яке стягувалося з тих, хто провозить власне майно на власних або орендованих кораблях”. На початку XII ст. купці м. Фрейбург (Friburg) отримали від короля на заснованому ним ринку “місце для побудови їхніх будинків на праві приватної власності. Від кожної ділянки було визначено 1 солід загальноприйнятою монетою як щорічний чинш, що сплачується в свято св. Мартіна. Для усіх купців скасовувалося торгове мито”. “Купцям міста Гослара забезпечується вічне і непорушне право, за яким їхні товари і угоди будуть вільні від будь-якого побору в усій імперії, за винятком трьох місць, а саме Кельна, Тіля (Tyele) і Бардевіка”. Імператори, як правило, всіляко підтримували такого роду напівнезалежний статус своїх міст, обмежуючи зазіхання феодалів та церкви на їх фінансові або матеріальні прибутки. “Всі міські побори, – зазначав Фрідріх II, – повинні сприяти справам городян (*ad negocia burgensium debent adiuvare*), а потім вже благау кліриків і церков”.

На відміну від селян, городяни буди особисто вільними, однак регламентація їхнього життя вирізнялася суворістю. Щоб зберегти свій статус і не втратити права вільного городянина, вони повинні були дотримуватися багатьох правил і законів, які визначали їхнє життя. Одним з обов'язків була сплата різного роду муніципальних платежів. За традицією у визначений нами період не було єдиного оподаткування міст, хоча міг стягуватися податок для покриття виняткових витрат, таких як будівництво стін міста. “Основним джерелом муніципального доходу було майно, яким місто володіло і яке здавалося ним в оренду. Також

важливими були збори, отримані за використання ринку, та штрафи, накладені за порушення міських «законів». Усі ці платежі чітко фіксувалися у відповідних грамотах.

Таким чином, зміна правового статусу міст зумовила зміну податкових платежів та зборів городян. У масі своїй міста звільнилися від феодалної залежності, як правило, не сплачували єдиного податку. Основним джерелом муніципального доходу виступали судові збори, плата за оренду міських будівель або користування землею тощо.

ПОДИМНИЙ ПОДАТОК У СЕРЕДНЬОВІЧНІЙ ЄВРОПІ (НА ПРИКЛАДІ ГЕРЦОГСТВА БРЕТАНЬ)

Смерека Богдан Володимирович

*Львівське відділення Інституту української археографії та
джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України (м. Львів)*

Про збір подимного податку в герцогстві Бретань, розташованому на однойменному півострові на північному заході Франції, нам відомо з другої половини XIV ст. (термін “fouage” зустрічається в бретонських джерелах ще з XIII ст., однак тоді це був різновид місцевого мита, яке не мало відношення до означеного податку). Найбільш очевидними причинами впровадження прямого оподаткування домогосподарств були спустошена казна та загальна розруха, як результат тривалої Війни за бретонський спадок (1341–1364).

Восени 1365 р. у м. Ванн були скликані Штати Бретані, які 20 жовтня прийняли рішення дозволити новому герцогу Жану V де Монфору збір надзвичайного податку за тарифом 20 су з одного “диму”. У 1420-х рр., в час правління Жана VI Мудрого (1399–1442) тариф зріс до 40 су, потім до 60 су у 40-х роках XV ст. Наприкінці століття ця сума досягла 7 ліврів, 17 су і 6 деньє (1 лівр = 20 су; 1 су = 12 деньє).

Аби зростання тарифу не стало невідомим тягарем для населення, Жан VI запровадив новий принцип стягнення податку. Одним “димом” оголошувалися три домогосподарства (для їх розрізнення новий “дим” іменуватимемо фіскальним, старий – реальним). Мешканці одного реального “диму” не були зобов’язані сплачувати саме третину від встановленого тарифу (6 су і 8 деньє). Все залежало від рівня статків родини – бідним допомагали їх заможніші сусіди (діяв принцип колективної відповідальності). Крім цього, існувала можливість звільнення від сплати податку для окремих категорій населення.

Щоб нова методика стягнення була чіткою і не призвела до зловживань, необхідно було отримати актуальну інформацію про число осіб, спроможних оплатити податок, та звільнених від нього. З цією метою у 1426 р. було розпочато загальний перепис “димів”. Уся Бретань була